

ÖLÜM UZAKTA, ÖLÜM YAKINDA, ÖLÜM ORTADA

Death Is Far, Death Is Near, Death Is In between

La mort au loin, la mort au près, la mort au milieu

Hakan ATAY*

ÖZET

Ağıtlar ölümün dolaysız ifadeleridir. Halkın bu ifade biçimine yüklediği anlamı kavramanın olanaklı biçimlerinden biri de ağıtların birer metin olarak nasıl işlediklerine dikkat etmektir. Böylelikle ağıtlar anlamlandırılırken bir yandan da halkın ölüme bakışı ve ölüm karşısındaki tutumu aydınlanmış olur.

Anahtar Kelimeler

Halk, ağıt, ölüm

ABSTRACT

Elegies are direct expressions of death. One of the possible ways of grasping the mechanism of these expressions is to focus on the elegies as texts. In this way, elegies both acquire their proper meanings and people's behavior towards death is better understood.

Key Words

People, elegy, death

Yaşamın yaşanmayan yanı olarak tanımlanabilir mi ölüm? Belki de yaşamın bütünüyle dışına düşen, arkasında yaşamda saklı hiçbir iz bırakmayan bir şeydir. Nasıl düşünülürse düşünülün ölümle öyle ya da böyle ilişki kuran bir çok yaşama durumu vardır. Acı ve hüznün bu ilişkinin en dolaysız sonuçlarından sayılabilirler örneğin. İnsan kendi yaşamının sonluluğunu, bedeninin tükenen ve çözülen düzenini, karşı koyamadığı güçleri ya da beklemediği karşılaşmaları acı ve hüznün yaşantılarına çevirebilir. Dahası acıyı ve hüznü ortak yaşamına bir yaşam bağıyla bağlar, törenleştirir bu duygu yaşantılarını. Ağıtlar, işte bu yaşantılardan bir örnektir. Bazen kişisel bazen toplumsal bir dışavurumdur. Ağıt bütünüyle kişisel bir dışavurum olduğunda, bir şairin ağzından herhangi bir şeyin kaybindan duyulan hüznün adını

koymaya yarayacaktır. Kayıp, somut bir nesne olabileceği kadar, soyut bir nitelik de olabilir. Bir değer, bir erdem ya da bir duygu sanatçıda hüznün doğurabilir. Toplumsal ya da insanlarca dolaysız bir şekilde paylaşılan ağıtlar ise çoğu zaman günlük yaşamın parçası olan bir insanın bedeniyle bu yaşamdan çekilmesini, yani ölmüş olmasını ve artık görülemeyecek, işitilemeyecek, dokunulamayacak olmasını dışavurur. Öyleyse, halkın ağıdı çoğu zaman ölmüş bir insana dairdir. Bu yazı çerçevesinde de böyle iki ağıt incelenecektir. Ağıtların ilki, uzakta ve hastalıktan ölmüş Ali adında bir genç için, öteki yakında ve vurularak öldürülmüş Yusuf Ağa için yakılmış.

"Ali'nin Ağıdı", Alpay Kabacalı'nın hazırladığı *Gül Yaprakın' Döktü Bugün* kitabında bu ağıda düşünülen nottan anlaşıldığı kadarıyla Ali Rıza Yalgın tarafın-

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

dan Toroslardaki yörükler arasında derlenmiş. Anlatılan hikâyeye göre, Boynu-
inceli aşiretinden Abdurrahman oğlu Ali
adında bir genç çalışmaya gittiği Lemas
gölü yakınında sıtmaya yakalanmış ve
orada ölmüştür. Ağıdı ise Ali'ni kız kar-
deşi Havva Ana adında bir kadın, yaşa-
dığı Güzeloluk'ta kardeşinin öldüğü ha-
berini duyunca yakar. Ağıt şöyle:

Yaylada keklikler seker
Fesin' sağ yanına yıkar
Lemas'ta devesin' çeker
Siz ağamı gördünüz mü

Gençliğine doyamadan
Evlenip nişanlanmadan
Garip ilde soyha kalan
Siz Ali'mi gördünüz mü (Kabacalı
1997; 27)

8'li nazme ölçüsüne göre (4+4) a-a-a-b
uyak düzeniyle ve iki kıta olarak derlen-
miş bu ağıt, bir kız kardeşin evinden
uzakta çalışırken ölen ağabeyine sesleni-
şidir. Kız kardeş, ağıdına canlılığa vurgu
yaparak başlamaktadır. Yaylada seken
kekliklerin görüntüsü, yalın bir doğa
manzarasına hareket ve dolayısıyla can-
lılık katmıştır. Keklikler, birçok halk
edebiyatı ürününün vazgeçilmezleri ara-
sında yer alırlar. Bunun bir nedeni görü-
nüşleriyle örtüşen enerjileri ve peşlerine
taktıkları köylü çocuklarıyla sağlığı ve
huzuru temsil etmeleri olabilir. Nitekim,
Alpay Kabacalı'nın kitabına yazdığı
"Ağıtlar Üstüne" başlıklı önsöz yazısında
Yaşar Kemal, "Doğanın içindeki insan,
ne kadar bozulursa bozulsun, sağlıklı i-
nsandır" der (Kabacalı 1997; 16). Gerçek-
ten de halk şiirlerinin büyük çoğunlu-
ğunda hüznün çok fazla yoğunlaşmadığı

ve yaşam enerjisiyle önünün alındığı
söylenebilir. Havva Ana da ağabeyinin,
ağasının ölüsü ardından kendi sağlığını
da duyumsayarak acısının üstüne bir
canlılık örtüsü çekmektedir. Bu arada
kekliklerin hüznün izindeki ağırlı sesle-
ri de unutulmamalıdır şüphesiz. Ağıt
ağabeyin dış görünüşüyle ilgili en göze
çarpan ayrıntının dile getirilmesiyle de-
vam eder. "sağ yana yıkık bir fes". Bu sa-
dece bir görünüş ayrıntısı da değildir
kuşkusuz. Bir ikondur. "Sağ yana yıkık
fes" bir yaşam döneminin, yani gençliğin
ve bir erdemin, yani yiğitliğin ikonudur.
Ardından ağabeyin canlılığı, vurgulanan
bir eylem yardımıyla iyiden iyiye pekiş-
tirilir. Ayrıca ölümün mekanı da anıl-
mıştır. Ağabey ölümle karşılaştığı Le-
mas gölü kıyısında devesini çekmekte-
dir. Bunun ardından, ağıt ağır bir soruy-
la bıçakla kesilmişçesine kesilir: Siz ağa-
mı gördünüz mü?. Kız kardeş şimdi çev-
resindekilere seslenmektedir. Bu duru-
mun anlamı üzerine düşününce ağıdın
nasıl bir ileti olduğu sorusu akla geliyor.
Ağıt, öncelikle ölen, kaybolan kişiyi kar-
şısına alır. Ona seslenir ya da onun ağ-
zından konuşur. Ayrıca ağıtların yakıldı-
ğını da biliyoruz. Bunun da ölünün ru-
huyla ağıt yakanın ruhu ya da nefesi
arasında kurulan bir ilişkiye gönderme
yaptığı düşünülebilir. Başka bir deyişle
ağıt ölümün acısını taşıyan ruhla, ölmüş
olanın ruhu arasında bir yakınlık, bir
benzerlik, bir ortaklık oluşturma çabası
olarak görülebilir. Ağıdın öteki ileti yö-
nü, ölümün acısını paylaşmaya gelen di-
ğer insanlara doğrudur. Bu anlamıyla
ağıt bir paylaşım, yani bir yaşam çağırısı-
dır da. Havva Ana bu soruyla, ağabeyi-
nin canlılığını paylaşmaya çağırır gibi-

dir. Başka bir söyleyişle, ölürken ağabeyini görememiş olmasının acısını, ağdında onun dirisini resmederek dindirmeye çalışmaktadır. Gördünüz mü ağamı sorusu, hadi gelin de görün demektir bir yandan. Ağdın ikinci kısmı, ağıt yakanın bir an için kendi içine kapanışının sezilmesiyle başlıyor. Ağabeyin gençliği, daha evlenmemiş, yani asıl yaşamına, yeni bir yaşama daha başlamamış olduğu vurgulanır. Yaşamın daha içine almadan kendinden uzaklaştırdığı bir ölü, yaşıyor almış bir ölüye kıyasla daha anlaşılabilir bir konumdadır. Buna evinden uzakta, yani gurbette ölmüş olan ağabey görüntüsünü eklediğimizde ağıt yakarışının bütün dayanaklarını göstermiş oluruz. Bir anlamsızlık ve belirsizlik hissi kaplar her yanı. Belirsizliğin ölüme özgü olduğunun altı çizilmelidir ama. Sondan bir önceki mısra, bize ağdın söylenme biçimi ve ortamıyla ilgili önemli bir bilgi de vermektedir. Yaşar Kemal, yukarıda adı geçen yazıda ağıt töreninin ayrıntılarını anlatırken bir yerde şöyle söylüyor: “Ölü gömüldükten sonra uzakdaki akrabalar, tanışlar yas yerine gelirler. Onların da önüne ölünün giyitleri atılır, onlar da ağıt yakmaya, ağlamaya başlarlar” (Kabacalı 1997; 13). “Ali’nin Ağdı”nda kız kardeş, ağasının “garip ilde soyha” kaldığını vurguluyor. Soyha, ölüden kalan giysi anlamındadır. Ağıt yakılan yerde, ölünün bedeninin yerini giysileri almaktadır. Yaşar Kemal’in de vurguladığı üzere, ağıt töreninin önemli bir aşaması ölünün giysilerinin yas tutanların ortasına atılmasıdır. Bu şekilde yas öleni tanıyan, tanımayan birçok kişi-yi içine alarak genişlemektedir.

“Yusuf Ağa’nın Ağdı” ise farklı bir

hikâyeye götürüyor bizi. Gürdeşen köyünden Samur Ağa’nın oğlu Yusuf, ünlü Türkmen aşiret lideri Kozanoğlu’nun da katıldığı çatışmalara karışmış ve hükümet güçleri tarafından öldürülmüştür. Aşağıdaki ağıt işte bu ölümün ardından yakılmış:

Şu görünen ekin sandım
Ekin değil soğan imiş
Şu kötünün beleninde
Düğün değil figan imiş

Atlas içlik yeleğinde
Cennet âlâ dileğinde
Öldürmüşler beyim seni
Şu kötünün beleninde (Kabacalı 1997; 364)

“Ali’nin Ağdı” gibi 8’li hece ölçüsüyle (4+4), birbirinden farklı uyak düzenlerine sahip iki kıta olarak derlenmiş “Yusuf Ağa’nın Ağdı”. Şiiri oluşturan sekiz mısra a-b-cb ve b-b-d-b şeklinde bir düzenle sıralanıyor. İlk ağıttaki yeknesaklığı bozan ve özellikle “Şu kötünün beleninde” mısraını vurgulamaya yaradığı anlaşılan bu düzen sayesinde, ağdın müziği kökten bir değişikliğe uğramış. Belki de ölen kişinin eceliyle ölmediğini, öldürüldüğünü gösteren bir değişiklik olarak anlaşılabilir bu. Fakat öncelikle ağdın içeriğini kavramaya çalışmak gerekiyor. İlk mısrada , ağdı yakan uzakta gördüğü bir şeyi ekin sanıyor. Ardından da gördüğünün ekin değil soğan olduğunu söylüyor. İlk bakışta birbirinden fazlasıyla bağımsız görünen bu iki mısra, ekin ile soğan arasında yarattığı karşıtlık ilişkisiyle örtük bir anlamın imlendiğini gösteriyor. Aslında bütünüyle de gözden ırak olmayan bir karşıtlık ilişkisi

bu. Ekin, toprağa ekilen ve olgunlaşmasıyla da, bir yanıyla bağımlı kaldığı topraktan uzaklaşan şeye gönderirken, soğan, toprağın içindekini imliyor. Böylece ekin ile soğan, ilk bakışta diri ile ölüyü simgeliyor denilebilir. Bu karşıtlık ilişkisi son mısradaki düğün-figan ikilişiyle yeni bir anlam katmanı kazanıyor. Buna göre, ağıdı yakan uzakta gördüğü kalabalığı ekinin olgunlaşmasını kutlayan insanlar olarak görüyor önce. Bu kutlu olay düğün ile simgelenmiş. Ancak, sonradan anlaşıyor ki bu bir kutlama değil yas törenidir. Bunu da figan sözcüğünden anlıyoruz. Ekin-soğan, düğün-figan karşıtlıkları arasındaki paralellik, “şu görünen” ile “şu kötünün” ifadeleri arasında da bir gerilim oluşmasını sağlıyor. Böylece, ekin ile soğanın, düğün ile figanın yan yana gelmesini sağlayan şeyin bir “kötülük” olduğuna işaret edilmiş oluyor. Ağıdın ikinci kıtası bir giysiye gönderme yapıyor: atlas içliği olan bir yelek. Yelek, özellikli bir erkek giysisidir. Bir yandan kırsal yaşam çevresinde erkeklerin çokça giydikleri bir giysi, bir yandan da üzerine giyildiği gömleği cep-lerle zenginleştiren bir aksesuardır. Bu yanıyla da, biriktirmeyi ve saklamayı amaçlayan bir yaşamı imler. Ölümlerin ardında bıraktığı yelek, geride kalan her şey anlamını da tek başına üstlenebilir. Ağıdın bundan sonraki bölümlerinde, ölenin en büyük arzusunun cennete ulaşmak olduğu vurgulanır. Ardı sıra ağıt yakılanın öldürüldüğü gerçeği doğrudan dile getirilir ve son mısra yaşanılan düzenin adını yineler: “Şu kötünün beleninde”. Öyleyse, Yusuf Ağa’nın ölümü kötü düzenin işidir. Görünen şeyleri karşıtına çevirip yozlaştıran düzen-

dir kötü düzen ve en yakına kadar sokulmuştur. Uzaktan gördüğünün “ekin” olduğunu sanan ağıtçı, yaklaşıncaya karşısındaki “soğan” olduğunu anlar.

“Ali’nin Ağıdı” ve “Yusuf Ağa’nın Ağıdı” yan yana konunca, yapılan bu gözlemler ışığında birçok temelli ayırım ve benzerlikten söz edilebilir kuşkusuz. Ancak asıl yoklanması gereken “ölüm” düşüncesinin yeri ve nasıl simgelendiğidir. Bu noktada, yorumlama için bir temsil kullanmak yararlı olabilir. Türkçe’de ölmek ile öldürmek arasındaki ilişki, değişikli bir şekilde ortadan kalkmak ve ortadan kaldırmak ifadeleri arasında da vardır. Ölümlerin yakınlarının ortasına konulması ve törenin bir yerinde toprağa verilmek üzere ortadan kaldırılması ölmek ve öldürmek sözcükleri arasında bir yakınlık kurmaktadır. Ölmeyi ve öldürmeyi her boyutuyla kapsayan ölümün, beklenmeyen bir uzaklıkta ya da umulmadık bir yakınlıkta olmadığını, ama ortada olduğunu simgeleyen bir yakınlıktır bu. Bu yakınlık Ali’yi Yusuf Ağa’ya yaklaştıran şeydir.

KAYNAK

Kebacalı, Alpay (haz.), (1997). *Gül Yaprakın’ Dök-tü Bugün: Ağıtlar*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.